

ماهنامه تحلیلی انرژی (۱۷)

دوره دهم

معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی
دفتر: مطالعات انرژی، صنعت و معدن

کد موضوعی: ۳۱۰
شماره مسلسل: ۱۶۱۲۷
آبان‌ماه ۱۳۹۷

به نام خدا

فهرست مطالب

- ۱..... خلاصه مدیریتی
- ۲..... تحولات بازار نفت و فراورده‌های نفتی طی ماه گذشته
- ۴..... چالش بالا بودن قیمت نهایی گاز برای مشتریان خط لوله تاپی: فرصتی برای عرضه گاز ایران
- ۶..... نظرات کارشناسی برای تقویت منافع انرژی ایران
- ۸..... پیامدهای جنگ تجاری آمریکا علیه چین در حوزه انرژی (الان‌جی)
- ۱۱..... برنامه‌های توسعه صنعت الان‌جی در ایران
- ۱۲..... رویکرد هند برای استمرار واردات نفت از ایران
- ۱۶..... استراتژی عراق برای افزایش سهم تولید و عرضه نفت خام در بازار جهانی
- ۲۰..... جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
- ۲۱..... منابع و مآخذ

ماهنامه تحلیلی انرژی (۱۷) دوره دهم

میانگین قیمت پنج فرآورده نفتی به قیمت فوب خلیج فارس در ماه سپتامبر ۲۰۱۸

نفت کوره (۱۸۰)
۴۵۱/۸۵
(دلار بهازای تن
متریک)

نفتا
۶۷۰/۲۲
(دلار بهازای تن
متریک)

نفت‌گاز
۹۲/۶۰
(دلار بهازای هر بشکه)

نفت سفید
۹۰/۴۸
(دلار بهازای هر بشکه)

بنزین سوپر
۸۷/۹۵
(دلار بهازای هر بشکه)

مأخذ: امور بین‌الملل شرکت ملی نفت

خلاصه مدیریتی

- میانگین قیمت نفت برنت در ماه سپتامبر با $7/8$ درصد افزایش نسبت به میانگین ماه آگوست به $78/86$ دلار بهازای هر بشکه رسید و میانگین قیمت نفت وست تگزاس اینترمدیت نیز طی ماه گذشته با $3/4$ درصد افزایش به $60/21$ دلار بهازای هر بشکه رسید.
- عامل اصلی تضعیف مزیت قیمتی خط لوله تاپی در عرضه گاز به هند، موضوع هزینه‌های ترانزیتی است؛ بنابراین ایران به‌عنوان یک عرضه‌کننده می‌تواند با پروژه احداث مستقیم خط لوله از بستر اقیانوس هند، قیمت گاز خود را با هزینه رقابتی‌تر از الان‌جی به بازار هند انتقال دهد.
- براساس گزارش‌های بین‌المللی، واردات الان‌جی چین در هشت ماه نخست سال جاری میلادی 35 درصد رشد کرده است و با پیشی گرفتن از ژاپن، هم‌اکنون به‌عنوان

بزرگ‌ترین واردکننده ال‌ان‌جی جهان شناخته می‌شود.

- یکی از رویکردهای دولت هند برای تداوم واردات نفت خام از ایران، صدور مجوز استفاده از نفتکش‌ها و بیمه‌های ایرانی برای شرکت‌های پالایشگاهی است.
- متوسط تولید نفت عراق در هشت ماه گذشته، معادل ۴/۴۹۶ میلیون بشکه در روز بود و به دلیل مصرف داخلی نسبتاً پایین، بخش عمده نفت تولید این کشور صادر شده است.

تحولات بازار نفت و فراورده‌های نفتی طی ماه گذشته

براساس گزارش امور بین‌الملل شرکت ملی نفت، ادامه نگرانی‌های ناشی از اثر تحریم‌های آمریکا علیه ایران بر صادرات این کشور و نااطمینانی‌ها از توانایی سایر تولیدکنندگان در جبران کاهش صادرات ایران، بازار را با افزایش دوباره قیمت‌های نفت خام مواجه ساخت. بدین ترتیب، میانگین قیمت نفت برنت در ماه سپتامبر با ۷/۸ درصد افزایش نسبت به میانگین ماه آگوست، به ۷۸/۸۶ دلار به‌ازای هر بشکه رسید و میانگین قیمت نفت وست تگزاس اینترمدیت نیز طی ماه گذشته با ۳/۴ درصد افزایش به ۶۰/۲۱ دلار به‌ازای هر بشکه رسید.

در بازار فراورده‌های نفتی نیز حاشیه سود پالایشی در بازار سنگاپور با افزایش «کرک»^۱ بنزین افزایش یافت. با وجود اینکه گزارش‌های رسیده از چین حاکی از به تعویق افتادن صدور مجوز صادرات توسط مقامات مسئول است، اما بسیار بعید به نظر می‌رسد که این مجوز صادر نشود. زیرا شرکت‌های دولتی مجبور خواهند شد که تا پایان

1. Crack Spread

فاصله بهای یک بشکه محصول تولیدی پالایشگاهی و یک بشکه نفت خام دریافتی توسط پالایشگاه‌های فعال در سراسر جهان

سال میلادی میزان پالایش نفت خام خود را کاهش دهند. درضمن با توجه به افزایش تعمیرات پالایشگاهی به میزان ۶۰۰ هزار بشکه در روز در منطقه در طول ماه اکتبر نسبت به ماه قبل، به نظر می‌رسد که حاشیه سود پالایشی با بهبود مواجه شود. داده‌های رسیده از هند طی ماه اوت حاکی از کاهش درصد استحصال بنزین به دلیل از سرویس خارج شدن واحدهای ثانویه در بمبئی و «جمنگر»^۱ و رسیدن آن به کمترین میزان از اوت ۲۰۱۶ است. شایان ذکر است که در حال حاضر قیمت بنزین در آسیا نسبت به حوزه آتلانتیک دارای حق مرغوبیت است و به نظر می‌رسد که ادامه تأخیر در صادرات چین موجب تقویت کرک در کوتاه‌مدت شود. در تایلند نیز برای سومین ماه متوالی تقاضای بنزین نسبت به سال گذشته کاهش یافت. در حقیقت افزایش قیمت‌ها و مشکلات پیش آمده از ماه ژوئیه، درخصوص ارزش پول این کشور موجب افزایش قیمت‌های بنزین برای مصرف خردفروشی در پمپ بنزین‌ها شده و علی‌رغم برقراری مجدد یارانه‌ها، در نیمه دوم سال باز هم شاهد کاهش تقاضا خواهیم بود. به نظر می‌رسد که در آینده نزدیک همراه با تغییرات تقاضا، کرک نفت سفید با کاهش روبه‌رو شود، اما با فرارسیدن زمستان و سرمای هوا کرک تقویت خواهد شد. کرک نفت کوره به دنبال نگرانی‌ها درخصوص کاهش عرضه ایران، با افزایش شدید مواجه شد. درضمن به نظر می‌رسد که ساختار بازار همراه با فرارسیدن ماه اکتبر با تنگنا مواجه شود و بعید به نظر می‌رسد که کرک کاهش یابد. کرک نفت‌گاز نیز به دلیل افزایش سطح ذخیره‌سازی‌ها با کاهش روبه‌رو شد. افزایش میزان ذخایر در دو سوی دریای آتلانتیک با افزایش حجم محموله‌های نفت‌گاز روسیه به بنداری در شمال آلمان افزایش یافت.

علاوه بر این پیش‌بینی می‌شود طی ماه اکتبر تعادل در بازار اروپا در بیشترین تنگنا در پنج سال اخیر قرار گیرد. کرک نفت سفید در بازار شمال غرب اروپا تقریباً ثابت بود، ولی در بازار مدیترانه کمی کاهش یافت.

چالش بالا بودن قیمت نهایی گاز برای مشتریان خط لوله تاپی: فرصتی برای عرضه گاز ایران

یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های علاقمندی کشورهای واردکننده گاز به واردات از طریق خط لوله، پایین‌تر بودن قیمت نهایی عرضه آن نسبت به واردات ال‌ان‌جی و هزینه‌های مرتبط با احداث تأسیسات گازی‌سازی مجدد آن بوده است. این امر سبب شده برخی از کشورهای واردکننده به‌رغم امنیت‌زدا بودن واردات از طریق خط لوله به نسبت ال‌ان‌جی همچنان به واردات گاز از طریق خط لوله اقدام کنند. هرچند بنابه آمارهای مجمع کشورهای صادرکننده گاز GECF، سهم ال‌ان‌جی از مجموع تجارت جهانی گاز از ۳۳ درصد کنونی به حدود نیمی از آن در سال ۲۰۴۰ بالغ خواهد شد (GECF Global Gas Outlook 2040) اما نکته محوری این است که در صورتیکه در پروژه‌های صادرات گاز از طریق خط لوله، این مزیت قیمتی برای مصرف‌کننده به نسبت ال‌ان‌جی حفظ نشود، گرایش مصرف‌کنندگان گاز به واردات از طریق خط لوله کاهش خواهد یافت. یکی از موارد اخیر این موضوع، تقاضای هند در بازنگری فرمول قیمتگذاری گاز ترکمنستان و هزینه‌های ترانزیتی مرتبط با آن در افغانستان و پاکستان بوده که قیمت نهایی گاز ترکمنستان در بازار هند را با احتساب مالیات‌های داخلی در سطح قیمت نهایی واردات ال‌ان‌جی قرار می‌دهد. ارزیابی این موضوع در محور این گزارش قرار دارد. علاوه بر این، بررسی اهمیت موضوع قیمت نهایی گاز در بازار

مصرف‌کننده می‌تواند برای تصمیم‌گیران وزارت نفت ایران در پروژه‌های صادرات گاز به بازار هند و پاکستان که مورد هدف‌گذاری عرصه گاز ترکمنستان است، اثرگذار باشد.

تحلیل و ارزیابی موضوع

هرچند کشور هند در سال ۲۰۱۷ به میزان ۲۱ میلیارد مترمکعب ال‌ان‌جی وارد کرده و برنامه‌ریزی‌های گسترده‌ای برای توسعه پایانه‌های واردات ال‌ان‌جی تا ۴۰ میلیارد مترمکعب (نظیر پایانه‌های گجرات، تأمیل ناندو و آندراپرادش-۲ و...) برای تأمین تقاضای روبه‌رشد واردات گازی خود دارد (Business Monitor International) با این حال به‌همراه پاکستان و افغانستان، قرارداد واردات گاز از طریق خط لوله را با ترکمنستان (قرارداد تاپی) منعقد کرده است، اما پروژه خط لوله تاپی در کنار تداوم مشکلات امنیتی موجود در افغانستان، با مسئله بالا بودن قیمت در فرمول قراردادی خود برای هند روبه‌رو است. در نتیجه علاقمندی این کشور به این پروژه کاهش می‌یابد. مطابق محاسبات دولت هند، قیمت گاز ترکمنستان با احتساب قیمت‌های کنونی نفت در بازار جهانی، در مرز این کشور ۷/۵ دلار در هر میلیون بی‌تی‌یو، در مرز ورودی هند با احتساب هزینه‌های ترانزیتی به ۱۰/۵ دلار و در نهایت با احتساب مالیات‌های داخلی با ۱۳ دلار در هر میلیون بی‌تی‌یو به مصرف‌کننده نهایی می‌رسد. این شرایطی است که قیمت ال‌ان‌جی به‌صورت اسپات در بازار جنوب آسیا حدود ۱۱ دلار می‌باشد که بعد از ورود به بازار هند، هزینه نهایی آن تفاوت فاحشی با قیمت گاز خط لوله تاپی نخواهد داشت. این موضوع سبب شده هند خواستار بازنگری در فرمول قیمت‌گذاری گاز خط لوله تاپی شود.

این امر در شرایطی است که اگر بحران‌های ژئوپلیتیکی بازار نفت کاهش یابد،

روندهای کلان بازار نفت - نظیر بالا بودن عرضه به‌ویژه عرضه نامتعارف‌ها، کاهش تقاضا به‌دلیل موضوعات زیست‌محیطی و موضوع پیک تقاضا - سبب خواهد شد که قیمت جهانی نفت که قیمت قراردادهای گازی براساس آن محاسبه می‌شود، روند کاهشی داشته باشد. این امر در کنار کاهش هزینه‌های فنی مایع‌سازی سبب می‌شود که قیمت ال‌ان‌جی به‌ویژه در بازار تک‌محموله با روند کاهشی خود، همواره تهدید جدی مزیت قیمت پایین‌تر عرضه گاز از طریق خط لوله باشد.

قیمت گاز ترکمنستان با فرمول قیمتگذاری مندرج در قرارداد تاپی برای پاکستان نیز حدود ۱۰ دلار در هر میلیون بی‌تی‌یو خواهد بود که مورد انتقاد پاکستان نیز می‌باشد. شایان ذکر است که قیمت گاز در بازار داخلی هند (The Times of India Newspaper, Aug 22, 2018) و پاکستان در بخش صنعت (Daily Pakistan Observer, September 26, 2018) به‌ترتیب ۳/۶ و ۴/۷۸ دلار در هر میلیون بی‌تی‌یو بوده که مابه‌التفاوت آن با هزینه نهایی واردات باید از طریق سوبسیدهای دولتی جبران شود.

نظرات کارشناسی برای تقویت منافع انرژی ایران

- مزیت هزینه پایین‌تر واردات گاز از طریق خط لوله به نسبت ال‌ان‌جی برای دولت هند به‌دلیل هزینه‌های ترانزیتی و فرمول قیمتگذاری قرارداد در حال از بین رفتن است. این امر سبب می‌شود که علاقمندی هند به این خط لوله کاهش یافته و پروژه‌های واردات ال‌ان‌جی خود را تسریع بخشد. به‌خصوص که هند به دلایل امنیتی عبور خط لوله از پاکستان و موضوعات امنیتی افغانستان، به این پروژه بدبین می‌باشد. بدیهی است که پروژه‌های ال‌ان‌جی مشکلات امنیتی فوق را نخواهند داشت.

• افزایش قیمت نفت می‌تواند اساساً پروژه‌های واردات گازی هند را تحت‌الشعاع قرار دهد؛ زیرا افزایش قیمت نفت می‌تواند به افزایش هزینه نهایی واردات گاز منجر شود که با توجه به قیمت‌های داخلی گاز، بخش عمده‌ای از آن را باید از طریق سوبسیدهای داخلی جبران کند.

• عامل اصلی تضعیف مزیت قیمتی خط لوله تاپی در عرضه گاز به هند، موضوع هزینه‌های ترانزیتی است که برای جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یک عرضه‌کننده فرصتی را فراهم می‌آورد تا با پروژه احداث مستقیم خط لوله از بستر اقیانوس هند (پیشنهاد شرکت روسی گازپروم به ایران در احداث این مسیر) (The Financial Express September 27, 2018)، قیمت گاز خود را با هزینه رقابتی‌تر از الان‌جی به بازار هند انتقال دهد.

• یکی از دلایل علاقمندی ترکمنستان به بازار جنوب آسیا، عدم جذابیت قیمتی صادرات گاز به چین به‌دلیل هزینه‌های ترانزیتی بالای تقبل شده در عبور از کشورهای ازبکستان و قزاقستان است. در صورت اصرار هند به کاهش قیمت، ممکن است منجر به گرایش بیشتر ترکمنستان به سمت بازار چین شود و نکته دیگر اینکه ترکمنستان با مشکلات امنیتی افغانستان نیز مواجه نیست.

• معضل قیمت گاز تاپی برای جمهوری اسلامی ایران نیز در اجرایی کردن قرارداد گازی IP به بازار پاکستان در دوره عمران خان، درس مهمی به‌وجود می‌آورد که عرضه گاز ایران باید از مزیت اقتصادی به نسبت واردات الان‌جی برای این کشور برخوردار باشد.

• در شرایطی که مقامات هندی به مشکل بالا بودن قیمت در خط لوله تاپی انتقاد کرده‌اند، جمهوری اسلامی ایران می‌تواند علاوه بر پتانسیل ارائه قیمت رقابتی‌تر گاز به نسبت گاز ترکمنستان، از مشوق توسعه چابهار برای توسعه مشترک بخش پتروشیمی با

هندی‌ها برای صادرات به بازار هند استفاده کند. شایان ذکر است که بخش مهمی از گاز وارداتی هند قرار است در بخش صنعت این کشور مورد استفاده قرار گیرد.

پیامدهای جنگ تجاری آمریکا علیه چین در حوزه انرژی (الان‌جی)

دونالد ترامپ، رئیس‌جمهور آمریکا، از زمان روی کار آمدن خود به دنبال بهبود وضعیت تراز تجاری ایالات متحده با چین بود تا با سیاست‌های ضد تجارت آزاد خود بتواند وضعیت اقتصادی آمریکا را سامان بخشد. از این رو، در مرحله اول بر ۳۴ میلیارد دلار از کالاهای وارداتی از چین تعرفه ۲۵ درصدی اعمال کرد. این تعرفه شامل حدود ۱۳۰۰ قلم کالای چینی از جمله تلویزیون، قطعات هواپیما و وسایل پزشکی بود. در پاسخ به این اقدام، چین نیز بر ۳۵ میلیارد دلار از کالاهای وارداتی از ایالات متحده تعرفه ۲۵ درصدی اعمال کرد. این تعرفه چین نیز شامل حدود ۱۰۰ قلم کالاهای آمریکایی از جمله اتومبیل، هواپیما و طیف وسیعی از محصولات کشاورزی آمریکا بود. در فاز دوم برنامه جبران کسری تجاری آمریکا در برابر چین، ایالات متحده بر ۲۰۰ میلیارد دلار از کالاهای وارداتی چین تعرفه ۱۰ درصدی اعمال کرد. تعرفه‌های جدید بر ۶۰۰۰ قلم کالای چینی اعمال شده است. چین نیز در پاسخ به این اقدام بر ۶۰ میلیارد دلار از محصولات وارداتی از آمریکا تعرفه ۱۰ درصدی اعمال کرده است. تعرفه چین به‌طور ویژه واردات گاز طبیعی مایع شده (الان‌جی)^۱ از آمریکا را نیز در برمی‌گیرد، اما شامل واردات نفت خام نمی‌شود. دونالد ترامپ، رئیس‌جمهور آمریکا، در بیانیه‌ای ضمن اعلام دور جدید تعرفه‌ها هشدار داد، اگر چین علیه کشاورزان یا صنایع آمریکا به اقدامات

تلافی جویانه متوسل شود، آمریکا فوراً فاز سوم را که تعرفه روی ۲۶۷ میلیارد دلار دیگر واردات از چین است، دنبال خواهد کرد. دور دوم این جنگ تجاری از ۲۴ سپتامبر ۲۰۱۸ (۲ مهر) به طور همزمان از سوی هر دو کشور اجرا شد. در جدول ذیل فازهای تعرفه‌ای اعمال شده از سوی دو کشور ارائه شده است.

جدول تعرفه‌های آمریکا و چین در سال ۲۰۱۸ علیه یکدیگر

مرحله تعرفه	میزان تعرفه	کشور اعمال کننده تعرفه	حجم کالای مورد تعرفه	نوع کالاهای مورد تعرفه
فاز اول	۲۵ درصد	آمریکا علیه چین	۳۴ میلیارد دلار	۱۳۰۰ قلم کالای چینی
	۲۵ درصد	چین علیه آمریکا	۳۵ میلیارد دلار	۱۰۰ قلم کالای آمریکایی
فاز دوم	۱۰ درصد	آمریکا علیه چین	۲۰۰ میلیارد دلار	۶۰۰۰ قلم کالای چینی
	۱۰ درصد	چین علیه آمریکا	۶۰ میلیارد دلار	عمدتاً واردات LNG از آمریکا

Source: Enerdata.net

اقدامات آمریکا در آغاز جنگ تجاری با چین به واکنش‌هایی از سوی چین منجر شده که تأثیر قابل توجهی بر تجارت جهانی ال‌ان‌جی گذاشته است. اعمال تعرفه ۱۰ درصدی چین بر واردات ال‌ان‌جی از آمریکا، برنامه آمریکا را در خصوص دستیابی به جایگاه اول در بازار جهانی انرژی از طریق توسعه صادرات گاز طبیعی مایع شده تضعیف کرده و این فرصت را به کشورهای قطر و استرالیا می‌دهد که بتوانند صادرات محموله‌های ال‌ان‌جی خود را افزایش دهند. چین حدود ۱۵ درصد از حجم صادرات ال‌ان‌جی آمریکا را به خود اختصاص داده است، اما این میزان از ابتدای سال ۲۰۱۸ میلادی و با شروع جنگ تجاری بین دو کشور، کاهش یافته است.

از سوی دیگر، چین در اقدامی تلافی جویانه و جهت تأمین پایدار گاز مورد نیاز خود

به بستن قرارداد بلندمدت ۲۲ ساله واردات ال‌ان‌جی با قطر اقدام کرد. بر این اساس، شرکت نفت چین^۱ در ۱۰ سپتامبر ۲۰۱۸ با شرکت قطرگاز^۲ توافق بلندمدت خرید و فروش (SPA)^۳ جهت صادرات سالیانه حدود ۳/۴ میلیون تن ال‌ان‌جی (بیش از ۴ میلیارد مترمکعب) را به مدت ۲۲ سال به امضا رساند. این قرارداد ۲۲ ساله در سال ۲۰۴۰ میلادی به پایان خواهد رسید و شرکت قطرگاز؛ ال‌ان‌جی مورد نیاز چین را از پروژه قطرگاز ۲ تأمین خواهد کرد که با سرمایه‌گذاری مشترک شرکت نفت قطر،^۴ «اکسون موبیل»^۵ آمریکا و «توتال»^۶ فرانسه اجرایی شده است. طبق برنامه‌ریزی انجام شده، اولین محموله از این قرارداد تا اواخر ماه جاری میلادی (سپتامبر) به چین تحویل داده خواهد شد. قطرگاز بزرگ‌ترین شرکت تولیدکننده ال‌ان‌جی دنیا است که ظرفیت تولید ۷۷ میلیون تن گاز مایع در سال را دارد. ازسوی دیگر، شرکت «پتروچاینا» بزرگ‌ترین عرضه‌کننده گاز چین است که حدود ۶۶ درصد از تقاضای گاز چین در سال ۲۰۱۷ میلادی را تأمین کرده است. قطر پیش از این نیز در سال ۲۰۱۶ میلادی با پاکستان قراردادی را به امضا رساند که طی آن شرکت گاز قطر موظف شد از سال ۲۰۱۸ میلادی به مدت ۲۰ سال، ۱/۳ میلیون تن در سال، گاز طبیعی مایع شده را به پاکستان صادر کند. البته این حجم گاز صادراتی بسته به توافق طرفین می‌تواند به ۳/۲ میلیون تن در سال نیز افزایش یابد. گاز صادراتی مورد نیاز این قرارداد نیز از محل توسعه پروژه قطرگاز ۲ تأمین می‌شود.

-
1. Petro China
 2. Qatargas
 3. Sales and Purchase Agreement
 4. Qatar Petroleum
 5. ExxonMobil
 6. Total

همان طور که ملاحظه می‌شود قطر به‌عنوان یکی از رقبای اصلی آمریکا در تجارت جهانی ال‌ان‌جی به‌خوبی توانسته از این فرصت بهره لازم را ببرد و با همکاری گسترده شرکت‌های بزرگ بین‌المللی نفتی بخشی از بزرگ‌ترین بازار تقاضای گاز جهان را در اختیار بگیرد. براساس گزارش‌های بین‌المللی، واردات ال‌ان‌جی چین در هشت ماه نخست سال جاری میلادی ۳۵ درصد رشد کرده است و با پیشی گرفتن از ژاپن، هم‌اکنون به‌عنوان بزرگ‌ترین واردکننده ال‌ان‌جی جهان شناخته می‌شود. حرکت چین برای استفاده بیشتر از گاز طبیعی و کاهش مصرف زغال‌سنگ، (در راستای کاهش انتشار گازهای آلاینده) تقاضای جهانی گاز را به سمت خود هدایت کرده است.

برنامه‌های توسعه صنعت ال‌ان‌جی در ایران

ایران با داشتن بیش از ۳۳ تریلیون مترمکعب ذخایر گازی اثبات شده، بعد از روسیه به‌عنوان دومین دارنده ذخایر گاز طبیعی در جهان شناخته می‌شود. پارس جنوبی بزرگ‌ترین میدان گاز طبیعی ایران و جهان به‌شمار می‌رود. این میدان گازی مشترک با قطر در سال ۱۹۹۰ کشف شد. در بخش ال‌ان‌جی، ایران سه پروژه اصلی را تعریف کرده است: ایران ال‌ان‌جی، پارس ال‌ان‌جی، هریک با ظرفیت ۱۰/۸ میلیون تن در سال و پرشین ال‌ان‌جی با ظرفیت ۱۶/۲ میلیون تن در سال. این پروژه‌ها قرار بود که طی سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۶ راه‌اندازی شوند، اما بعد از آنکه تحریم‌ها، ارائه بخشی از سلسله تکنولوژی‌های مورد نیاز جهت ایجاد واحدهای مایع‌سازی را برای شرکت‌های غربی تقریباً غیرممکن ساخت، متوقف شدند. بنابر گزارش‌ها، ایران برای ساخت تجهیزات بندری، مخزن و زیرساخت‌های ضروری پروژه ایران ال‌ان‌جی بیش از دو میلیارد دلار تاکنون هزینه کرده است. قطعه گم شده این پروژه،

کارخانه مایع‌سازی است که به تکنولوژی‌های پیشرفته نیاز دارد. لذا ایران همواره از علاقه سرمایه‌گذاران خارجی توانمند در تکمیل این پروژه استقبال کرده است. با شروع مجدد تحریم‌های نفتی پس از خروج آمریکا از برجام، پروژه‌های ایران در بخش ال‌ان‌جی ممکن است تا آینده‌ای نامشخص به بهره‌برداری نرسند.

اگر پس از توافق هسته‌ای از فرصت رفع تحریم‌ها جهت تکمیل پروژه‌های ال‌ان‌جی به‌خوبی استفاده می‌شد و با شرکت‌های توانمند بزرگ بین‌المللی در این بخش همکاری گسترده انجام می‌شد، در تجارت جهانی این بخش همکاری‌های بلندمدت استراتژیکی با کشورهای هدف مصرف‌کننده می‌داشتیم. با توجه به اینکه ایران دومین دارنده ذخایر متعارف گاز طبیعی جهان است، اما سهم بسیار کمی از تجارت جهانی گاز را در اختیار دارد. لذا ضروری است که با توجه به تجربه کشورهای رقیب از جمله قطر، از این موهبت طبیعی و موقعیت استراتژیکی چه در بخش خط لوله و چه در بخش ال‌ان‌جی بهره‌برداری لازم انجام شود تا با انجام معاملات استراتژیکی با کشورهای بزرگ و تأثیرگذار حوزه انرژی، بتوانیم اقتصاد کشور را در برابر تحریم‌های ظالمانه آمریکا و سایر کشورهای مدعی مقاوم سازیم.

رویکرد هند برای استمرار واردات نفت از ایران

دولت هند علی‌رغم فشارهای آمریکا برای جلوگیری از صادرات نفت خام ایران، به مذاکرات با آمریکا جهت اخذ معافیت و ادامه واردات نفت خام از ایران امیدوار است. هند یکی از مشتریان مهم نفت خام ایران محسوب می‌شود. این کشور در ۶ ماهه اول سال ۲۰۱۸ به‌طور متوسط ۵۸۰ هزار بشکه در روز از نفت خام مورد نیاز خود را از ایران وارد کرده است (بلومبرگ).

به‌دنبال خروج آمریکا از برجام و تلاش برای کاهش خرید نفت ایران و متعاقب آن افزایش قیمت نفت خام، هزینه واردات نفت خام کشور هند نیز افزایش یافته است. این مسئله سبب شد تا دولت هند به‌دنبال معافیت از تحریم‌های آمریکا باشد و به خرید نفت از ایران ادامه دهد. در این گزارش رویکردهای هند برای تداوم واردات نفت از ایران بررسی می‌شود.

تحلیل و ارزیابی موضوع

هند دومین مشتری نفتی بزرگ ایران پس از چین است. واردات از ایران یکی از منابع مطمئن عرضه برای هند محسوب می‌شود. ضمن اینکه بسیاری از پالایشگاه‌های این کشور برای پالایش نفت خام ایران تجهیز شده‌اند. لذا تأمین نفت مورد نیاز از سایر منابع، هزینه واردات هند را افزایش خواهد داد. واردات نفت خام از ایران و دسترسی به سیستم مالی آمریکا برای هند اهمیت زیادی دارد، لذا کسب معافیت از تحریم‌های آمریکا در قبال واردات نفت خام از ایران برای دولت هند اهمیت ویژه‌ای دارد. بنابراین محور مذاکرات هند و آمریکا دریافت مجوز ادامه خرید نفت از ایران پس از نوامبر ۲۰۱۸ و اقدامات لازم برای کاهش مازاد تجاری با آمریکا، منابع جایگزین واردات نفت خام و قیمت واردات نفت خام است.

براساس گزارش بلومبرگ، با توجه به ارائه تخفیف قیمت فروش نفت خام، امکان فروش اعتباری نفت خام و تسویه سه‌ماهه بهای نفت خام وارداتی و حذف هزینه حمل‌ونقل توسط ایران، باعث شده منابع جایگزین نفت ایران برای دولت هند بسیار دشوار شود. لذا دولت هند تمایل دارد که بخشی از پالایشگاه‌های این کشور همچنان نفت خام مورد نیاز خود را از ایران تأمین کنند تا با توجه به افزایش قیمت‌ها، هزینه واردات افزایش کمتری داشته باشد. شرایط اقتصادی مناسب واردات نفت خام از ایران، روند فزاینده تقاضای نفت هند و تبعات

سیاسی افزایش هزینه واردات و افزایش قیمت سوخت در این کشور، به‌عنوان مهم‌ترین عوامل برای تداوم خرید نفت از ایران ذکر شده است. در واقع حذف یک منبع واردات نفت خام مقرون به صرفه در شرایط روند رو به رشد قیمت‌ها، اثر قابل توجهی بر تورم و رشد اقتصادی این کشور خواهد گذاشت. به‌عبارت دیگر فشار ایالات متحده آمریکا به هند برای قطع واردات نفت از ایران، مشکلات اقتصادی و سیاسی قابل توجهی را برای این کشور ایجاد خواهد کرد. چراکه پیدا کردن جایگزینی برای نفت ایران، هزینه‌های زیادی را بر شرکت‌های هندی تحمیل خواهد کرد.

دولت آمریکا چهارم نوامبر را برای قطع کامل خرید نفت ایران اعلام کرده است، اگرچه احتمال اعطای معافیت را برای برخی کشورها مطرح کرده، اما همچنان برای کشورهاییی که واردات نفت را از ایران ادامه دهند، تحریم‌هایی در نظر گرفته است. دولت هند انتظار دارد در جریان مذاکرات دو کشور بتواند حداقل معافیت ۵۰ درصدی واردات نفت خام از ایران را از دولت آمریکا دریافت کند. (یورو نیوز). به هر حال شرکت نفت هند، شرکت نفت بهارات و پالایشگاه مانگالور اعلام کرده‌اند که در ماه نوامبر ۲۰۱۸ وارداتی از ایران نخواهند داشت. براساس اعلام دولت هند، پالایشگاه‌های این کشور در مورد منابع واردات نفت خام از ایران، آمریکا و یا سایر منابع وارداتی جایگزین حق انتخاب دارند. برخی از پالایشگاه‌های نفت هند نظیر شرکت استار اویل، واردات نفت خام را از ایران محدود کرده است. شرکت ریلاینس نیز اعلام کرده واردات نفت خام از ایران را در اکتبر یا نوامبر ۲۰۱۸ متوقف خواهد کرد و بخشی از نفت خام مورد نیاز خود را از آمریکا وارد خواهد کرد. همچنین شرکت ایندین اویل یک قرارداد ماهیانه خرید نفت خام از آمریکا منعقد کرده است. این رویکرد اولین گام شرکت‌های نفتی و پالایشی

هند به سوی واردات نفت خام از آمریکا و جایگزینی آن با نفت خام ایران محسوب می‌شود. با این حال دولت هند تمایل زیادی به ادامه روابط تجاری با ایران به‌ویژه در بخش نفت دارد. به‌طوری که به‌دنبال مکانیسم‌های جدید واردات نفت خام و پرداخت با ارز محلی و یا تهاتر با کالاهای مورد نیاز ایران هستند. پالایشگاه‌های هند قبل از خروج آمریکا از برجام، بهای نفت خام وارداتی را از طریق یک بانک ایرانی _ اروپایی مستقر در آلمان به یورو پرداخت می‌کردند، اما اخیراً این بانک اعلام کرده که از اول نوامبر ۲۰۱۸ دیگر در نقل و انتقال پول نفت به ایران همکاری نخواهد کرد.

رویکرد دیگر دولت هند به‌منظور تداوم واردات نفت خام از ایران، صدور مجوز استفاده از نفتکش‌ها و بیمه‌های ایرانی برای شرکت‌های پالایشگاهی است. (رویترز) کسب معافیت خرید نفت از ایران برای هند بسیار ضروری است، چراکه محدودیت خرید نفت از ایران هزینه‌های تولید پالایشگاه‌های هند را افزایش خواهد داد و افزایش هزینه‌های انرژی با توجه به روند فزاینده تقاضای انرژی، برای این کشور مشکلات زیادی به‌همراه خواهد داشت.

جمع‌بندی

درمجموع مهم‌ترین رویکردهای دولت هند جهت استمرار واردات نفت از ایران با توجه به شرایط حاکم بر بازار نفت و تحریم‌های آمریکا، به‌شرح ذیل خواهد بود:

- کسب معافیت از تحریم‌های آمریکا در مورد خرید نفت از ایران. زیرا قطع واردات نفت خام از ایران برای هند باعث افزایش هزینه واردات و کاهش رشد اقتصادی این کشور خواهد شد.
- استفاده از مکانیسم پرداخت بهای نفت خام با ارز محلی و یا به‌صورت تهاتر با

کالا و خرید اعتباری.

- سرمایه‌گذاری در بخش بالادستی نفت و گاز ایران و استفاده از نفت مالکانه.^۱

استراتژی عراق برای افزایش سهم تولید و عرضه نفت خام در بازار جهانی

کشور عراق یکی از بزرگ‌ترین دارندگان ذخایر نفتی در جهان است و در چند سال گذشته پیشرفت‌های قابل توجهی در حوزه نفت این کشور حاصل شده است. در سال‌های اخیر تولید نفت عراق علی‌رغم مشکلات امنیتی، سیاسی، اقتصادی و فنی از رشد بالایی برخوردار بوده و به دلیل مصرف داخلی به نسبت پایین، بخش عمده نفت تولیدی این کشور صادر شده است. توسعه تولید و کسب سهم بازار از مهم‌ترین سیاست‌های عراق در بخش نفت بوده است.

تحلیل و ارزیابی موضوع

توسعه بخش نفت عراق از سال ۲۰۱۰ آغاز شد و بین سال‌های ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۲ چهار مناقصه برای واگذاری میادین نفتی خود به شرکت‌های خارجی برگزار و چندین قرارداد با شرکت‌های بزرگ نفتی امضا کرد. براساس قراردادهای منعقد شده، ظرفیت تولید نفت خام عراق باید از ۲/۵ میلیون بشکه در روز در سال ۲۰۱۰ به ۱۲/۵ میلیون بشکه در روز در سال ۲۰۱۷ افزایش می‌یافت که از همان ابتدا مورد تردید اغلب کارشناسان نفتی بود. در سال ۲۰۱۱ این سطح تولید بلندپروازانه توسط وزارت نفت عراق مورد بازنگری قرار گرفت و وزیر نفت عراق اعلام کرد که این کشور سقف سطح تولید را از ۱۲/۵ به ۷ تا ۸ میلیون بشکه در روز کاهش داده است (MEES, 23 April 2012) و درنهایت

در سال ۲۰۱۲ وزیر نفت عراق اعلام کرد که به منظور افزایش زمان برداشت از میادین نفتی و حداکثرسازی ضریب بازیافت از آنها، برخی برنامه‌های تولیدی در نظر گرفته شده را کاهش می‌دهد. از این رو در اکثر قراردادهای نفتی منعقد شده بازنگری صورت گرفت. علاوه بر این در چند سال گذشته، عراق با چالش‌های داخلی و خارجی متعددی دست به گریبان بوده که اجرای این قراردادها را با مشکلاتی همراه کرده است. با این حال کشور عراق با انعقاد این قراردادهای نفتی جدید توانست تولید و صادرات خود را افزایش دهد و پیش‌بینی می‌شود که تولید و صادرات طی سال‌های آتی به روند رشد خود ادامه دهد.

در سال ۲۰۱۰ متوسط تولید عراق ۲/۳۹۴ بله صحیح است میلیون بشکه در روز بود که با یک روند افزایشی در سال ۲۰۱۷ به ۴/۴۴۶ میلیون بشکه در روز رسید؛ یعنی در بازه زمانی ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۷ تولید این کشور ۲/۰۵۲ میلیون بشکه در روز افزایش یافت. این در حالی است که حدود ۷۰۰ هزار بشکه در روز افت تولید نیز جبران شد. بیشترین افزایش تولید سالیانه در این بازه زمانی به سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶ مربوط بود که تولید این کشور به ترتیب ۵۶۹ و ۴۳۴ هزار بشکه در روز افزایش یافته است. تولید این کشور در سال ۲۰۱۷ تنها ۵۴ هزار بشکه در روز افزایش یافته که قابل مقایسه با رشد تولید سال‌های گذشته نیست. متوسط تولید عراق در سال ۲۰۱۸ (متوسط هشت‌ماهه نخست سال ۲۰۱۸) به مقدار ۴/۴۹۶ میلیون بشکه در روز بود که ۵۱ هزار بشکه در روز بیش از متوسط سال ۲۰۱۷ بود. البته این کاهش رشد بیشتر به دلیل محدودیت ایجاد شده از طرف سازمان اوپک بود. در سال ۲۰۱۶ تولیدکنندگان نفت اوپک و برخی تولیدکنندگان خارج از سازمان اوپک تصمیم گرفتند که برای تقویت قیمت نفت، روزانه ۱/۸ میلیون بشکه از تولید خود را کاهش دهند که سهم تولیدکنندگان اوپکی ۱/۲ میلیون بشکه در روز بود. در جریان مذاکرات برای توافق،

مقامات عراق با این استدلال که برای تأمین منابع مالی مبارزه با داعش به درآمدهای نفتی این کشور نیاز دارند، اصرار داشتند که از توافق مستثنی شوند؛ اما تحت فشار سایر اعضا در نهایت توافق را پذیرفتند. در آن زمان (نوامبر ۲۰۱۶) سطح تولید عراق ۴/۵۶۱ میلیون بشکه در روز بود و این کشور توافق کرد که از ابتدای ژانویه ۲۰۱۷ به مقدار ۲۱۰ هزار بشکه در روز از سطح تولید خود کاسته و مقدار آن را به ۴/۳۵۱ میلیون بشکه در روز برساند. اگرچه از ابتدای سال ۲۰۱۷ عراق تولید خود را کاهش داد، اما میزان کاهش تولید، کمتر از سطح کاهش مورد توافق بود و پایبندی کاملی به توافق از سوی این کشور صورت نگرفته است.

بررسی آمار تولید ماهیانه این کشور نیز نشان می‌دهد که تولید عراق تا دسامبر ۲۰۱۶ سعودی بوده و تولید در این مقطع زمانی به ۴/۶۵۹ میلیون بشکه در روز رسیده که بالاترین سطح تولید ثبت شده برای این کشور است. از ابتدای سال ۲۰۱۷ تولید کاهش یافته و به‌طور متوسط در ۹ ماهه اول سال ۲۰۱۷ به مقدار ۴/۴۶۰ میلیون بشکه در روز رسید، اما در سه‌ماهه پایانی سال ۲۰۱۷ به‌دلیل تحولات کردستان و کاهش تولید این منطقه، متوسط تولید به ۴/۳۹۸ میلیون بشکه در روز رسید. تولید عراق از می ۲۰۱۸ مجدداً روند افزایشی یافته و در آگوست ۲۰۱۸ به ۴/۶۴۹ میلیون بشکه در روز رسیده است.

با توجه به برنامه‌های توسعه‌ای عراق پیش‌بینی می‌شود که در سال‌های آتی تولید به روند رشد خود ادامه دهد. البته بخش عمده رشد تولید به مناطق جنوبی و مرکزی مربوط خواهد بود. براساس پیش‌بینی‌های آژانس بین‌المللی انرژی، ظرفیت تولید نفت خام عراق تا سال ۲۰۲۳ به ۵/۳۶ میلیون بشکه در روز خواهد رسید که ۵۹۰ هزار بشکه در روز بیش از ظرفیت تولید سال ۲۰۱۷ خواهد بود. (Oil 2018, iea)

در اوایل آوریل ۲۰۱۸ کابینه عراق برنامه‌ای را برای افزایش ظرفیت تولید تصویب کرد که نسبت به برنامه‌های قبلی تعدیل شده بود و براساس این برنامه دولت عراق ظرفیت تولید نفت را تا سال ۲۰۲۲ به ۶/۵ میلیون بشکه در روز خواهد رساند. (رویترز) با این حال این میزان حدود یک میلیون بشکه در روز بیشتر از برآورد آژانس بین‌المللی انرژی است.

سهام مصرف داخلی از کل تولید نفت عراق پایین‌تر است. از این رو بخش عمده نفت تولیدی عراق صادر می‌شود. مصرف نفت از حدود ۴۵۰ هزار بشکه در روز در سال ۲۰۱۵ به ۷۰۰ هزار بشکه در روز در ژوئیه ۲۰۱۸ رسیده است و پیش‌بینی می‌شود که تا سال ۲۰۲۳ به ۸۷۰ هزار بشکه در روز برسد (oil 2018, IEA). در سال ۲۰۱۰ صادرات نفت عراق ۱/۸۹ میلیون بشکه در روز بود که در سال ۲۰۱۷ به ۳/۳۱ میلیون بشکه در روز و در هشت‌ماهه نخست سال ۲۰۱۸ به ۳/۵ میلیون بشکه در روز رسیده است (MEES, 7 sep 2012). رشد تولید بیش از رشد مصرف نفت است و عراق همچنان به دنبال سهم بیشتر در بازار است. علاوه بر این، پیش‌بینی می‌شود در فصل چهارم بازار با کمبود عرضه مواجه باشد و عراق تلاش می‌کند از فرصت ایجاد شده نهایت استفاده را برای کسب سهم بازار بیشتر ببرد.

یکی از مهم‌ترین مشکلات عراق برای افزایش تولید و کسب سهم بازار، محدودیت در زیرساخت‌های صادراتی است. از لحاظ تاریخی عراق از مسیرهای مختلف نفت صادر کرده، اما در حال حاضر کاملاً به خلیج فارس وابسته است. در گذشته از طریق خط لوله کرکوک - بانیاس و از طریق خاک سوریه صادرات داشت که با شروع جنگ عراق علیه ایران فعالیت آن متوقف شد و اگرچه در دهه ۱۹۹۰ با ظرفیت محدود راه‌اندازی شد، اما مجدداً فعالیت آن متوقف و زیرساخت آن نیز از بین رفته است. علاوه بر این در دهه

۱۹۸۰ خط لوله بصره - ینبوع احداث شد که فعالیت این خط لوله نیز پس از حمله عراق به کویت، متوقف و تأسیسات خط لوله به‌عنوان غرامت جنگ از طرف عربستان مصادره شد. عراق برای صدور نفت مناطق شمالی خط لوله کرکوک - جیهان را احداث کرد که این خط لوله نیز پس از حمله داعش تعطیل شد و فعالیت آن همچنان متوقف است. البته دولت کردستان عراق برای صادرات نفت، خط لوله جدیدی را احداث کرده است که برای استفاده از این خط لوله نیاز به توافق با دولت اقلیم کردستان دارد.

در حال حاضر، عراق از بندر خورالامیه و پایانه صادراتی بصره با سه جایگاه^۱ SPM عملیاتی و دو جایگاه SPM جایگزین برای شرایط طوفانی، به‌منظور صادرات نفت از جنوب کشور استفاده می‌کند که جمعاً ۳/۷ میلیون بشکه در روز ظرفیت صادراتی دارد. تأسیسات صادراتی کنونی در جنوب به‌دلیل قدیمی بودن و فرسودگی و کمبود مخازن ذخیره، به‌شدت آسیب‌پذیر است و یکی از علل نوسان در صادرات عراق در چند ماه گذشته بوده است. اخیراً شرکت بازاریابی نفت عراق (سومو) اعلام کرده در نظر دارد ظرفیت صادرات از جنوب را به ۵/۲ میلیون بشکه در روز برساند.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در سال‌های اخیر تولید نفت عراق علی‌رغم مشکلات امنیتی، سیاسی، اقتصادی و فنی از رشد بالایی برخوردار بوده است و به‌دلیل مصرف داخلی به نسبت پایین، بخش عمده نفت تولیدی این کشور صادر شده است. متوسط تولید عراق در سال ۲۰۱۸ (متوسط هشت‌ماهه نخست سال ۲۰۱۸) به مقدار ۴/۴۹۶ میلیون بشکه در روز بود و در آگوست

1. Single Point Mooring زیر آب گوی شناور صادراتی

۲۰۱۸ به ۴/۶۴۹ میلیون بشکه در روز رسیده است. توسعه تولید و کسب سهم بازار از مهم‌ترین سیاست‌های عراق در بخش نفت بوده است. با این حال عراق برای دستیابی به سهم بازار بیشتر، باید محدودیت‌های اعمال شده از طرف اوپک را کنار گذاشته و با دولت خودمختار کردستان برای صادرات به توافق برسد و در عین حال، محدودیت‌های مصرف داخلی و صادرات از طریق خلیج فارس را برطرف کند.

منابع و مأخذ

۱. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، «چشم‌انداز درآمدهای حاصل از صادرات نفت و گاز ایران»، شماره مسلسل ۱۵۱۸۳، آذر ۱۳۹۵.
2. Bloomberg. (Sep 25. 2018). "India is said to cut imports of Iran oil to zero in November", Retrieved from www.bloomberg.com
3. BP. (2018). "Bp statistical review 2018", Retrieved from <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>
4. Euronews (Aug. 15. 2018). "India reduce 50 percent oil import from Iran USA sanctions", Retrieved from www.euronews.com
5. "Qatar gas announces a 22 year LNG sale and purchase agreement with petrochina", Retrieved from www.qatargas.com
6. <http://www.qatargas.com/english/MediaCenter/Pages/Press%20releases/Qatargas-and-Pakistan%E2%80%99s-GEIL-sign-20-year-LNG-sales-agreement.aspx>
7. <https://www.isna.ir/news>
<https://www.isna.ir/news/97062814086>
8. GECF(2017) Global Gas Outlook 2040. Available At:<
https://www.gecf.org/_resources/.../gecf...outlook.../gecf-2017-outlook-14122017.pdf>
9. Business Monitor International (2018) India Oil and Gas Report-Q2, 2018. London: BMI Press

10. The Times of India Newspaper (Aug 22, 2018) India seeks revision in gas price from TAPI pipeline . Available At:<
<https://timesofindia.indiatimes.com/business/india-business/india-seeks-revision-in-gas-price-from-tapi-pipeline/articleshow/65498232.cms>>
11. Daily Pakistan Observer (September 26, 2018) Closed Fertilizer plants resume operation amid rising gas prices. Available At:<
<https://pakobserver.net/closed-fertilizer-plants-resume-operation-amid-rising-gas-prices/>>
12. The Financial Express (September 27, 2018) Russia, Pakistan sign MoU on gas pipeline from Iran. Available At:<
<https://www.financialexpress.com/industry/russia-pakistan-sign-mou-on-gas-pipeline-from-iran/1329537/>>
13. Reuters. (Sep 3. 2018). "Exclusive: India allows state refiners to use Iran tankers, insurance for oil imports", Retrieved from www.reuters.com
14. <https://euronews.com/2018/08/15/india-reduce-50-per-cent-oil-import-from-iran-usa-sanctions>
15. IEA, Oil 2018, Analysis and Forecasts to 2023.
16. MEES, 2 Feb 2019.
17. MEES, 23 April 2012.
18. www.opec.org
19. <https://www.reuters.com/article/us-iraq-oil/iraq-completes-southern-crude-oil-export-pipeline-idUSKBN1HI2ME>
20. MEES. Sep 7. 2019.

شماره مسلسل: ۱۶۱۲۷

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: ماهنامه تحلیلی انرژی (۱۷) دوره دهم

نام دفتر: مطالعات انرژی، صنعت و معدن (گروه انرژی)

تهیه‌کننده: زهرا جعفری

همکاران: گروه کارشناسی مطالعات انرژی

مدیر مطالعه: فریدون اسعدی

ناظر علمی: حسین افشین

واژه‌های کلیدی: —

تاریخ انتشار: ۱۳۹۷/۸/۱